

Kap 59 : ”Beskan”, livet och andra skolor (I) (1858-1876).

Prins Oscar Gustaf Adolf, hertig av Värmland – i bekantskapskretsen Gustaf – föddes på Drottningholms slott den 16 juni 1858 som son till prinsparet (från 1859 kronprinsparet) Oscar (II) av Sverige-Norge & Sofia av Nassau. Gustaf blev själv kronprins 1872, myndig 1876, gift 1881, kung 1907 och avled den 29 oktober 1950. Detta kapitel om hans barn- och ungdomstid sträcker sig fram till hans studentexamen den 16 december 1876. Nästa kapitel om hans universitetstid sträcker sig fram till årsskiftet 1880/81.

Källäget är sådär. Så gott som all information om Gustafs ungdomstid har sitt ursprung i hovbulletiner & hovanställda (Sjöberg red. 1881; NFB 1883; SBHL 1906; NFB 1909; Åsbrink 1918; Swahn 1938; Lundebeck 1952). Därutöver finns en del tidningsreportage, dagböcker, brev & minnesbilder. Stor vikt har genom åren lagts vid kulturintendenten Fritz von Dardels, politikern Louis De Geers & UD-chefen Carl Fleetwoods minnen och dagböcker (von Dardel 1911; De Geer 1892, 1926 & 1929; Fleetwood 1968). Med tiden har tomrummen i berättelsen fyllts med andrahandsuppgifter och interpoleringar. Detta och nästa kapitel är en inventering, en gallring och en rekonstruktion.

Lundebecks biografi väcker frågor. Han förefaller ha haft tillgång till drottning Sofias privatarkiv med Gustafs brev & dagböcker, rapporter från hovfunktionärer & utbildningsansvariga, m m från åren 1864-1881. Han förklarade detta med att när han var klar med förarbetet till en biografi om drottning Sofia fick han av förläggaren ett erbjudande att i stället skriva en biografi om Gustaf V, som han enligt Hagberg (1983: s. 204) t o m hade intervjuat. Han återanvände en mängd uppgifter som ursprungligen skulle belysa Sofias relationer med sin son. Nu fick de belysa Gustafs relationer med sin mor.¹ Det är oklart hur han fick tillgång till arkivet. Det bör ha omfattats av sekretess och ingen senare biograf har haft tillgång till det. Under Lundebecks livstid gick en del rykten om att han fått tillgång till det därför att han var oäkta son till Gustaf V. Troligare är att det skedde av misstag eftersom ingen kände till vad det innehöll. Bouppteckningen efter Gustaf var inte klar förrän 1952. Förmodligen brändes därefter arkivet enligt instruktionerna i Gustafs testamente. Lundebecks eget arkiv på Kungliga Biblioteket ger inga ledtrådar. Det innehåller enbart en disposition av biografien.

*

Gustaf föddes under det vanliga ståhejet kring kungligheter denna tid. På en grasserande barnsängsepidemi skedde det ute på Drottningholms slott. Efter navlingen lades han på en silverbricka² och bars ut att beskådas av vittnena – ett 50-tal släktingar, hovfunktionärer och politiker. Oscar I var ännu kung, Karl (XV) var kronprins-regent & brodern Oscar (II) var arvprins. Det verkade föga troligt att Gustaf någon gång skulle bestiga tronen. Någon salut avlossades ej. Stockholms slott meddelades genom lysraketer & det hölls tacksägelsegudstjänster.

Första tiden fick Gustaf di av modern. Därefter övertogs omvårdnaden av barnsköterskan Wilhelmina Westerling (1833-1911; ”Mina”). Gustafs hälsa övervakades noga.³ Han var något mager, hade en slembildning i ena lungan och drabbades flera gånger av barnkramp. (Dessa

¹ Lundebeck 1952: ss. 7-10. [Förordet.]

² De Geer 1892: del 2, ss. 178-179; Lundebeck 1952: s. 51. [Silverbrickan är troligen ett påhitt av Lundebeck.]

³ Kock 1963: ss. 155-164.

brukar inträffa de första levnadsåren vid feber eller vid starka känsloutbrott. De är inte farliga men barnet kan t o m förlora medvetandet.) Mina skötte även den första uppfostran. Vid 14 månader kunde Gustaf gå. Vid tre år kunde han använda bestick. Moderns uppfostran gick ut på att han innan fyllda tre år måste ha lärt sig obetingad lydnad. Gustaf uppfattades som långsam och oengagerad – förmodligen någon sorts protest – men gjorde vad han var tillsagd. Pedagogiken var att om han inte hann äta klart togs maten ifrån honom. Om han grät var han klemig. Om han misslyckades var det en skam. Detta varvades med lekar och upptåg.

Det finns uppgifter om att Gustaf även hade en barnjungfru Johanna och en betjänt Nordström eller Norström. Dessa har varit omöjliga att identifiera. Det finns en Johanna Charlotta Johansdotter (1854-1901) & en Ernst Gustaf Norström (1856-1923) men dessa har fel ålder. Kanske var de lekkamrater.

Hösten 1861 besökte familjen Nizza och stannade till augusti 1862. Vid hemkomsten var Gustaf fyra år och ansågs mogen att lära sig alfabetet. Lärarinnorna var två hovdamer svenska Augusta Jegerhjelm (1834-1902; g. von Arbin) & norska Kathinka Due (1831-1909; g. Peyron), senare även modern. Det gick inte så bra men han lärde sig en del ”bokstavssagor”. Sommaren 1863 följde han sin mor till Tyskland. Gustaf beskrivs under ett besök hos sin moster Helena:

Gustaf är mycket längre än vad som är vanligt i hans ålder. På grund av sjukdomen [möjligen en förkylning] är han kanske klen, men man märker det ej, om inte för en viss behärskning i rörelserna, som den muntre Oscar och den kvickrörlige Carl inte alls tycks lida av. Gustaf är komiskt, mycket komiskt högtidlig varje morgon, då de kommer in för att hälsa. Han frågar först på tröskeln, om de *får* stiga på, ser därefter noga till att även den lille Carl står stilla, varefter han bockar sig mycket djupt. När jag talar med Oscar eller Carl betraktar Gustaf noga den tilltalade som om han ville inpränta i honom att hålla sig stilla och försöka svara. Han verkar beskyddare och han frågar tre och fyra gånger om dagen, om han kan berätta för sin mamma, då han träffar henne, att jag är nöjd med honom och hans bröder ...⁴

I november 1863 insjuknade Gustaf i scharlakansfeber. I januari 1864 tillstötte dubbelsidig lunginflammation. Han blev sängliggande flera månader ompysslad av Mina, betjäningen och sina kvinnliga släktingar. Dessa läste högt medan Gustaf ritade och målade. Till senvåren var han på benen igen men ganska darrig. Familjen tillbringade sommaren i Skåne. Hans födelsedag firades med en militärparad av skolpojkar beväpnade med blomstersmyckade gevärsattrapper. Senare delen av sommaren var Gustaf & bröderna hos sin moster

Föräldrarna uppskattade trakten och lät uppföra ett sommarslott Sofiero. Sommarlivet där var så enkelt som möjligt. Alla sysslade med sitt, protokollet hölls till ett minimum och – i motsats till stadslivet – åt man tillsammans. Gustaf och bröderna hade varsin ponny och fick ridlektioner en timme före frukost. ”Bröderna strövade också omkring på fälten i grannskapet och jagade fågel De trodde att de skulle kunna utrota alla traktens skator och kråkor men fann till sin besvikelse. att hur många de än sköt så fanns det ändå fullt upp av den sorten. Modern tyckte inte alltid om detta myckna skjutande men lät dem dock hållas, när hon förstod hur roligt de hade av det.”⁵ I början lekte han med grannbarnen Tornérhjelm, Cederström & Wachmeister. Från tonåren bjöd han dit Stockholmskamrater. Swahn har några smickrande ord från okänd källa: ”Prins Gustaf beskrives av sina jämnåriga som en idealisk lekkamrat.

⁴ Lundebeck 1952: ss. 74-75.

⁵ Jövinger 1949: s. 8.

Han tog, trots att han till kroppskrafterna inte var den starkaste, alltid ledningen. Redan i barnåldern imponerade han genom sin rättrådighet och det sinne för fair play, som följt honom genom hela livet, men framför allt genom sitt goda, deltagande hjärta och sin fina medkänsla.”⁶ På Drottningholm i skogarna på Lovö och Kersö lärde sig Gustaf senare jaga ”på riktigt”. Han tyckte om tystnaden & ensamheten.

1864-1874 anställde Gustafs föräldrar docenten i historia Carl Erik Johan Rogberg (1829-1905) som informator och pedagogisk rådgivare. 1866-72 även teol dr Ernst Julius Östrand (1844-1885) som övervakade läxläsningen. Rogberg hade doktorerat på Karl IX:s fälttåg i Livland. Östrand hade doktorerat på det bibliska kosmosbegreppet. Kanske inte den bästa förberedelsen för att undervisa småpojkar. De två första läsåren 1864/66 fick Gustaf enskild undervisning i läsning & skrivning av seminaristen Lilly Engström (1843-1921). Gustafs samtidigt lillgamla och fogliga uppträdande – det hade förvärrats under sjukdomen – oroade hans mor. Hon ordnade barnkalas och bjöd in bekantskapskretsens något äldre barn som hon hoppades skulle motverka sådant. Effekten var tveksam. Besökarna följde hovetiketten – bugade sig djupt vid ankomsten och undvek att säga emot.

Lsåren 1866/69 gick Gustaf, bröderna och ett antal barn ur föräldrarnas bekantskapskrets i ”slottsskola”. Bland eleverna fanns Herman Wrangel (1859-1938), Erik Oxenstierna (1859-1913), Gustaf Leijonhufvud (1859-1898), Oscar Holterman (1859-1932) & Axel Ribbing (1859-1935). (Alla utom Wrangel följde senare med till Beskowska skolan.) Formellt var slottsskolan en förberedande elementarskola och följde den studieplanen. Gustaf fick även undervisning i tyska av en fröken Sehlhorst. Han talade ungdomstiden svenska med en tysk accent: Hans u:n lät som y:n och han skorrade på r:n.

Gustafs moraliska fostran skedde genom kristen välgörenhet: ”Nyårsafton [1865] hade hertigen och hertiginnan av Östergötland i sitt palats vid Gustaf Adolfs torg till sig låtit upphämta tolv fattiga barn, vilka, sedan de blivit tvättade o.s.v., erhöillo fullständiga beklädnader, vilka de ikläddes uppe i palatset. Därefter fingo barnen sätta sig till bords och äta sin fisk och gröt m.m. Efter det den rikliga måltiden var intagen, utdelade de furstliga barnen till de fattiga barnen sina i fjol erhållna julklappar och vid avskedet fingo de av sitt höga värdfolk såväl penningegåvor som en präktig julbulle.”⁷

Gustafs prinsuppföstran överensstämde i väsentliga detaljer med den engelske tronföljaren Edwards (VII) (1841-1910) uppföstran. Edwards föräldrar skall ha följt råden från den tyske läkaren m m baron Christian Fredrik Stockmar (1787-1863). Denne skrev ett antal pm som senare publicerades: Det viktigaste de tidiga åren var att barnets naturliga instinkter undertrycktes för att åstadkomma lydnad, själens renhet & plikt-känsla – ”honest, truthfull and highminded”. Skolutbildningen måste utformas så att monarkin som styrelsesätt framstod som det enda rimliga alternativet. Utöver detta var det nödvändigt med en allsidig utbildning eftersom ingen visste vad framtiden hade i sitt sköte. ”The proper duty of the Sovereign of England, was not to take the lead in change, but to act as a balance-wheel on the movement of the social body.”⁸ För att kunna göra det måste monarken känna sitt rike i detalj.

*

⁶ Swahn 1938: s. 25-26.

⁷ Post- och Inrikes Tidningar, 1865. I: Wennerholm 1982: s. 15.

⁸ The Press, 1910-05-09, s. 11.

Ht 1869 började Gustaf och hans två äldsta bröder i "Beskowska skolan" (Beskan) – Mäster Samuelsgatan 39 i hörnet av Malmskillnadsgatan. Alternativet hade varit fortsatt slottsskola, Nya Elementarskolan i Klara församling eller någon av de fasta folkskolorna. Beskan hade grundats 1867 av prästmannen & politikern Gustaf Beskow (1834-1899) som inte ville att hans egen son skulle gå i dessa skolor som han ansåg alltför odisciplinerade. Han hade först tänkt sig samla ihop en klass ur bekantskapskretsens barn som skulle ta studenten tillsammans. Nu utvidgades detta steg för steg med ytterligare klasser. Orsaken förefaller ha varit hans ansträngda ekonomi. (Vid bygget av Blasieholmskyrkan 1865-1867 hade han gått in med egna pengar.) Våren 1869 underrättade sig Gustafs föräldrar om undervisningsplanen, ordningen och elevunderlaget, gjorde studiebesök och satt med på lektionerna. "Deras högheter önskade, att deras söner skulle få lära känna livet såsom andra gossar och att de ej skulle uppfostras så att säga inom lås och bom."⁹ Sofia: "...gossarne skola dock ute i livet alltid umgås och arbeta med sina undersåtar, varför då icke låta dem träffa dessa redan under skoltiden, helst som våra gossar behöva frigöras sin blyghet och främlingskänsla för andra barn?"¹⁰ Det har efteråt gjorts stor sak av det breddade umgänget och det är ju möjligt att det även haft någon demokratisk effekt men eftersom Beskan var en överklasskola var det ingen radikal förändring.

Beskan var ett läroverk vilket innebar att man först gått tre eller fyra år på någon förberedande elementarskola eller fått hemundervisning. Beskan hade också egna förberedande klasser. I själva Beskan gick man därefter fem år i "realskola" & fyra år i gymnasiet. När Gustaf skrevs in hade han 1864-1869 gått motsvarande fem år i förberedande elementarskola. På Beskan sattes han i 3:e klass – där även Hjalmar Branting gick – men flyttades vårterminen ned till 2:a klass som bättre passade hans nivå. Detta har senare tolkats som att han var sent utvecklad men enligt Branting var det att Gustaf p g a slottsskolans undervisningsplan låg före i vissa ämnen (Gustaf befriades från tyskan) men efter i andra.¹¹ Gustafs två bröder började i 1:a klass. Det var rätt nivå för Prins Oscar medan prins Carl fick gå om ett år. Läsåret 1872/73 ändrades klassbeteckningarna så att 5:e klassen blev 4:e klassen o s v. Gustaf tappade på så sätt ett skolår.

Undervisningen i klass 2-4 omfattade svenska, kristendom, geografi, naturlära, historia, matematik, teckning, välskrivning, sång & gymnastik. Däremot ingen slöjd eftersom skolan saknade lämpliga lokaler. Främmande språk var tyska (från 1:a klass) & latin (från 2:a klass). Sista året (ht 1872) var Gustaf p g a målbrottet befriad från sånglektionerna. Eleverna fick betyg i uppförande, uppmärksamhet, flit & "kunskaper" (ett medelbetyg). Betygen lästes upp vid skolavslutningen varje vår – dock ej Gustafs. Han särbehandlades även på andra sätt: Hans namn förekom ej i skolkatalogen & han tilltalades prinsen, senare kronprinsen. Utöver detta vinnlade sig lärarna om att behandla honom som de övriga. Misskötte han sig blev han tillsagd. Föräldrarna satt med några lektioner för att övertyga sig om att sönerna behandlades som "pojkar bland andra pojkar". Beskow hade oroat sig för hur det skulle gå men prinsarna höll låg profil och spelade med. Det skrevs inte om dem i tidningarna så de besvärades inte av nyfikna.

Gustafs andra år på Beskan råkade sammanfalla med Första Vatikanconciliet och Pius IX:s ofelbarhetsförklaring som var ett stort diskussionsämne under kristendomslektionerna. Ett välkommet avbrott eftersom "kristendomsundervisningen" i övrigt bestod i att lära sig katekes- och bibelstycken utantill. På rasterna diskuterade man (=slogs om) Fransk-Tyska

⁹ Beskow 1899: s. 81.

¹⁰ Lundebeck 1952: s. 79.

¹¹ Swahn 1938: ss. 32-33; Lundebeck 1952: s. 90.

kriget. De flesta höll på Frankrike och tyckte illa om Bismarck. Även Gustaf tyckte illa om Bismarck men av familjescäl. Denne hade nämligen i Pragfreden 1866 efter det Tyska enhets- eller inbördeskriget låtit annektera hertigdömet Nassau som styrdes av Gustafs morbror. Med tiden (förmodligen p g a alla sina besök) blev han mera Tyskvänlig.

Skolan växte snabbt ur sina lokaler. Den var inhyst i ett eget våningsplan. Under rasterna vistades eleverna på en trång, stenlagd inngård (17*7 meter!) som även användes till att parkera hästar och till att torka tvätt. Sitta fick man göra på marken. Lärarna var akademiker men oerfarna. ”Pedagogiken” var att lära eleverna tala i fullständiga meningar som en bok. Överkrav var legio och hemläxorna tog ofta 3-4 timmar att genomföra. Det var mycket katederundervisning på så sätt att undervisningen i orienteringsämnena bestod av anekdoter. ”Gymnastiken” var Djurgårdspromenader, kälk- & skridskoåkning. Vårterminen avslutades med en gemensam utflykt till Hagaparken medförande matsäck och sockerdricka. Mycket populärt. Ht 1872 flyttade skolan till större lokaler på Malmskillnadsgatan 46 men där gick Gustaf bara ett halvår.

I föräldrarnas uppfostran ingick att söner skulle lära sig enkla vanor, t ex fick de inget pålägg på de medhavda smörgåsarna, hade snålt med fickpengar och få nöjen: ”kondisbesök”, cirkus och liknande var inte vardagsmat utan användes som belöningar för flit och gott uppförande. Däremot var deras ”ståndsmässiga” kläder snäppet elegantare (och ömtåligare) än de andras. Ett klart minus med tanke på smutsen, snöbollskrigen och de våldsamma lekarna där man ofta rullade runt på marken. Skollivet var även i övrigt mycket våldsamt: Klasserna och skolorna slogs mot varandra. Man kunde även attackeras av gatpojkar. Gustaf hävdas ha varit påfallande passiv under skolrasterna vilket väl dels får skyllas på hans ömtåliga klädsel, dels på hans blyghet. Långt efteråt mindes Gustafs klasskamrater honom som vänlig men ”tillbakadragen, tyst och svår att komma in på livet.”¹² I början följdes prinsarna till skolan av någon hovanställd, senare fick de diskret polisvakt. Om våren flyttade familjen ut till Rosendals slott på Djurgården och prinsarna kördes i vagn fram och tillbaka till skolan. Småpojken i de förberedande klasserna hade för sport att bilda kortege: springa efter, hoppa upp på fotstegen och tjoa åt omgivningen. Klasskamraterna bjöds in till slottet (arvfurstens palats) där de fick rumstera i gemaken och pröva Gustafs leksaker. Arvfurstens palats saknade badrum varför bröderna från 1869 en gång i veckan besökte Malmtorgsbadet. De åt middag för sig själva, men klädde därefter om för att bege sig till röda salongen i övervåningen och hälsa på föräldrarna och eventuella gäster.

Under en bollek mars 1871 råkade Gustaf falla och skada högra höftleden. En inflammation tillstötte och han haltade runt flera månader med först käpp och sedan kryckor. Eftersom inga behandlingar hjälpte – han fick bl a elektromassage med pulserande likström – anlätade Gustafs mor en utländsk specialist J G Mezger med lyckat resultat. Dock hade det vid det laget gått så lång tid – mer än åtta månader – att skadan förmodligen självläkt, men att Gustaf trivdes med uppmärksamheten. Medicinhistorikern Wolfram Kock beskriver Metzger-kuren så här:

Doktor Metzger, som vid denna tid var helt okänd av de svenska kollegerna men var en kunnig läkare och icke en charlatan, anlände och förklarade efter en kort konsultation, att pojken »kommer att gå på sina ben utan kryckor efter tre veckors behandling». I en poetisk-religiös anda inleddes behandlingsperioden av furstinnan Marie, som i kapellet anordnade en tacksägelsegudstjänst med anledning av Metzgers löfte. Hertigen [Gustafs far], som i början var helt emot behandlingen, fick i brev ge

¹² Swahn 1930: s. 16.

sitt tillstånd till den massagekur i form av lätt friktionsbehandling, som Metzger gav, icke i Bonn utan i Amsterdam, dit han fordrat, att den nu 13-årige patienten skulle föras. I Amsterdam bodde man på hotell och njöt mellan behandlingarna av turer i hästekipage, som det holländska hovet ställt till förfogande. Metzger gav två gånger om dagen sin massage, alltmedan han berättade intressanta upplevelser. Redan efter tio dagars behandling kunde prinsen gå, och i medio av december reste hertiginnan [Gustafs mor] på sin makes enträgna begäran hem, medan Gustav tillbragte vintern i Bonn.¹³

Gustaf tillbringade därefter julen i Bonn hos sin moster Marie – våren på hennes sommarslott Segenhaus i Neuwid m fl ställen – och återvände inte till Sverige förrän sommaren 1872. Han fick privatundervisning av Östrand för att inte halka efter men verkar annars ha skött sig själv. Han deltog i moster Maries spiritistiska seanser, ”turistade”, gick på cirkus och träffade andra ungdomar. Han fyllde flera album med skisser av traktens pittoreska slott och borgar. Hans moster Helena ordnade en vårfest till hans ära. En svensk kammarherre: ”Att han blir litet väl mycket fêterad torde väl inte tagas så väl upp hos höga vederbörande mamma i palatset, men i mina ögon syns inte den stora artigheten och uppmärksamheten som visas honom inverka menligt på H. K. H. Därtill är han för blyg och torde ej heller kunna bedöma betydelsen härav...”.¹⁴

Det talades om en mirakelkur men Gustaf använde fortfarande käpp (eller snobbade med den) när han höstterminen var tillbaka i Beskan. Den tyska hovetiketten tycks trots kammarherrens försäkringar om motsatsen ha förändrat honom. Han verkade sent omsider ha insett eller accepterat sin sociala position och dess konsekvenser. Den 18 september 1872 dog Karl XV och Gustaf blev kronprins vilket dramatiskt ändrade hans status i omgivningens ögon. Prinsar finns det många av men av kronprinsar finns det bara en! Förstaklassaren Carl Fahlstedt – senare lärare på Beskan – berättar om en skolrast efter upphöjelsen:

Från en av dessa raster [ht 1872] kan professor Fahlstedt berätta en episod, en verklig strixhistoria ur levande livet. Prinsen hade då blivit kronprins och det var, som om den värdigheten - fastän han inte själv gjorde det minsta åt saken - mer imponerade på kamraterna, i synnerhet på de yngre.

»Mamma, mamma», kom nu unge Fahlstedt hemspringande en dag med andan i halsen, »Kronprinsen har talat vid mig på rasten.»

»Vad sade han?» frågade nu mamman ivrigt och intresserat.

»Jo, tänk mamma, jag föll omkull just framför honom, och då petade han till mig med foten och sa: 'undan med dig, pojke!'»¹⁵

Andra var inte fullt så imponerade: »En klasskamrat kom på gården i delo med honom. Prinsen utnyttjade käppen först till försvar, sedan till anfallsvapen. Motståndaren måste vända ryggen till och pryglades grundligen.»¹⁶ Detta verkar som en skönmålning. Klasskamraten kan identifieras som blivande riksdagsmannen Jonathan Olsson (1858-1943). Denne var känd för sina hårda nävar och att Gustaf skulle rå på honom var inte troligt. En troligare version är att

¹³ Kock 1963: s. 157.

¹⁴ Swahn 1938: ss. 33-34; Lundebeck 1952: ss. 119-125.

¹⁵ Wolodja. [Waldemar Swahn] Kung Gustaf på skolbänken. Vecko Journalen 1924:52, ss. 1454-1455.

¹⁶ Svedelius 1938: s. 23.

Olsson – ingen vän av kungligheter – gjorde narr av hur han bemöttes och när Gustaf i fullt raseri angrep honom med käppen föraktfullt vände honom ryggen till.

Det finns en sista Beskan-episod från Mårten gås dag den 10 november 1872. Det var tradition att denna dag skänka rektor eller lärare en levande gås. Läraren Ludvig Lindroth hade förlovat sig och eleverna tyckte därför han detta år borde få gåsen. En stor vit och grå gås köptes in, virades i glada sidenband och lades i en korg. Gustaf ledde en procession klasskamrater genom staden, överlämnade under stort jubel den kacklande gåsen och höll ett litet tal. Enligt vad han senare påstod var det hans första tal någonsin.¹⁷

Initiativet att placera barnen på Beskowska skolan brukar tillskrivas mor Sofia eftersom hon fram till ”lilla studentexamen” i 5:e klass uppenbarligen ansvarade för deras utbildning. Man har berömt hennes klokhet i att Gustaf redan i unga år fick möta sitt folk och sina framtida politiska motståndare: Liberaler som Hjalmar Branting, Jonathan Olsson & Harald Sohlman. Oscar II ångrade dock senare att han utsatt sönerna för sådant¹⁸ och Gustaf satte sina egna barn i slottsskola. Prins Carl sammanfattade långt senare deras skolgång på Beskows som att ”Något krusande för oss kom icke i fråga vare sig från lärarkårens eller skolpojknarnas sida, och det var just det som var så nyttigt.” Nyttigt kanske men uppenbarligen både påfrestande och en smula konstlat. Samtiden uppfattade deras skolgång som en teaterpjäs och det traderades anekdoter om hur de inblandade försökte leva upp till sina förväntade roller. Den största behållningen för Gustaf var förmodligen att han lärde sig att hålla en låg profil och att växla mellan sin kungliga och sin folkliga roll. Något som han hade stor nytta av senare i livet. Att Gustaf & bröderna gick gymnasiet i slottsskolan i stället för i Beskan har av Anders Lundebeck¹⁹ tolkats på flera sätt: som att schemat inte passade, att Sofia ville undvika Beskans ”drängstugementalitet” och i stället inpränta höviska dygder i sönerna & att de hade svårt att hantera konflikterna på skolan kring deras sociala position.

*

Vt 1873 återvände Gustaf, prins Oscar och Gustafs klasskamrater Gustaf Leijonhufvud, Axel Ribbing och Georg Svedelius till slottsskolan – nu omdöpt till prinsskolan. Prins Oscar skrevs in på Sjökrigsskolan där han följde vissa ämnen. Gustaf hade på nytt skadat högerbenet – en vrickning denna gång och låg i februari ett par veckor till sängs. Familjesituationen var allmänt rörig: Den 4 mars avled Gustafs farbror prins August, den 12 maj kröntes föräldrarna i Storkyrkan & man förberedde flytten till slottet. Eftersom prinsskolan inte kom igång förrän till hösten måste de avhoppade eleverna vt 1873 fått undervisning av Rogberg och timlärare. Prins Carl fortsatte i Beskan fram till 5:e klass läsåret 1875/76. Prins Eugen började ht 1874 men gick bara tre år.

Sommaren 1873 följde Gustaf med till faderns kröning i Norge och han fick en lärare i norska språket & historien. Året därpå följde han med fadern till Danmark där han tilldelades deras högsta utmärkelse Elefantorden. Utöver detta hölls han i skymundan. Han deltog i de större ceremonierna – ofta som en del av Livgardet – men hade ingen representation, möjligen undantaget släkträffar och att han och bröderna delade ut

¹⁷ Svedelius 1938: s. 69.

¹⁸ Svedelius 1938: s. 35.

¹⁹ Lundebeck 1952: ss. 135-136.

julgåvor till fattiga familjer. Augusti 1875 deltog han i Oscar II:s eriksgata upp till Dalarna.

Föreståndare för den nystartade prinsskolan var fil dr Carl August Lundberg (1843-1922). Läsövervakare var fil dr Carl Axel Brolén (1845-1939). Lundberg hade doktorerat i grekiska på Herodotes användning av prepositioner. Brolén hade doktorerat i latin på Senecas filosofi. Båda berömde sig över att ha god hand med tonåringar. Schemat följde med vissa avvikelser undervisningsplanen för gymnasiets halvklassiska linje. Undervisningen omfattade svenska, latin, tyska, franska, engelska, kristendom, historia, geografi, botanik, zoologi, fysik, matematik & statistik. Gustaf fick även undervisning i pianospel, sång, dans, teckning, målning, militära ämnen, gymnastik, statskunskap & norska. Det finns några detaljer: Gustaf var road av landskapsmålning, blommor & stilleben, var en medioker pianist men hade en behaglig bas- eller tenorbaryton. Hans första teaterbesök var vt 1874 då han tillsammans med föräldrarna såg två lustspel på dramatiska teatern.

För flera av lärarna kom prinsskolan mycket olägligt men eftersom de var tjänstemän i staten måste de lyda. Lundberg har berättat om den första tiden:

Sedan jag uppgjort läsordningen för första året underställdes den drottningen, som var den egentliga guvernören, till vilken jag när så behövdes hade att vända mig och som med synnerlig klokhets övervakade och ledde Palais-skolans verksamhet även under sin vistelse utomlands, då jag fick var eller varannan vecka avgiva skriftliga redogörelser för skolarbetet, varpå ofta följde små biljetter från drottningen själv eller någon av hennes hovdamer rörande en eller annan önskan. – Så länge de kungliga vistades på Drottningholm, avgick en liten kronoångbåt varje morgon till staden, där den landade nedanför Röda Bodarna, nära nuvarande Stadshuset. På middagen efter slutat skolarbete återvände den lilla ångbåten till Drottningholm med sina passagerare. Frampå hösten blevo dessa resor i följd av de ofta täta dimmorna ganska besvärliga och navigationen stundom kinkig nog – till stor fröjd för ungdomarna, som därigenom fingo minskad skoltid, men icke utan oro hos de äldre passagerarna, som hade att bära ansvaret. ... Efter inflyttningen till staden drevs arbetet med kraft i överensstämmelse med den uppgjorda läsordningen. På rasterna idkades livligt bollspel på den stora gården. Jag hade min bostad i palatset, där två rum upplåtits åt mig. För att lämna mig största möjliga frihet var jag ej skyldig att intaga mina middagsmåltider på slottet, men var ofta dit inbjuden ...²⁰

Även Brolén har berättat:

– Hur jag kom till slottet? svarar Carl Axel Brolén. Jo, jag blev »rekommenderad» - som det ju heter - av Rogberg, tror jag. Jag hade just det året disputerat för graden, blivit docent i latin och avlagt prov för adjunktur vid Ladugårdslands läroverk och också blivit kollega vid skolan. – Det var en intressant uppgift – tyckte jag – man gav mig. Jag har alltid haft intresse för ungdom, och som informator för gossar ur »bättre hus» i samma ålder som kronprins Gustaf hade jag också, som jag tyckte, lärt mig förstå de unga i genombrottsåldern. Min dagliga tjänst började 1873, och jag var kronprinsens lärare i sju år. Det var huvudsakligen i modersmålet och svensk litteratur som jag undervisade honom, och dessutom övervakade jag Gustafs och hans bröders läxläsning, d. v. s. jag hjälpte dem med hemläxorna. Och det vill jag säga att kungens gossar hade minst lika mycket hemarbete som deras jämnåriga i läroverken. De fingo

²⁰ Lundberg 1919: s. 23-24.

säkert »plugga» mer än pojkarna i våra dagar. Både kronprinsen och hans kamrater på skolbänken voro mycket ambitiösa och flitiga.

Vi började lektionerna klockan åtta på morgonen - jag bodde hela tiden i palatset - och fortsatte till frukosten. Efter en liten paus började åter skolarbetet till fram på middagen, då jag gick ut med kronprinsen - ofta följde småprinsarna med. Jag försökte intressera dem för livet i olika former, som mötte oss, och jag vågar tro att det lyckades mig. Kronprinsen lyssnade inte bara med väluppfostrat intresse - han var verkligen väl uppfostrad av sin utmärkta mor - utan med en vetgirighet, som bådade gott för framtiden. Det var en verkligt snäll och god gosse - alltid vänlig och tålig - även då han fick uppgifter, som inte precis passade hans naturell. Till mina instruktioner - som drottningen formulerat på det för henne typiska kloka sättet - i våra dagar skulle man kallat henne en utmärkt pedagog - hörde, att jag skulle vara med Gustaf och hans bröder hela tiden. följa dem i lek och allvar. Med andra ord var jag deras preceptor och äldre vän, som de kunde förtroligt vända sig till i alla frågor - ordet guvernör nämndes aldrig.²¹

Leijonhufvud & prins Oscar läste deltid på prinsskolan och gick upp på Beskan respektive Sjökrigsskolan. De tre övriga tog studenten som privatister. Gustaf gick upp på slottet den 16 december 1876. Ribbing & Svedelius gick upp på Nya Elementar. Studietakten var hög. Så gott som hela Gustafs vakna tid måndag-lördag var schemalagd. Även hans fritid var schemalagd. Lundberg & Brolén uppdrogs att hålla honom sällskap under aktiviteterna. Sommaren 1874 eskorterade Lundberg Gustaf på en resa inkognito två månader genom Tyskland, Schweiz och norra Italien. Gustaf träffade släktingar, fotvandrade i Alperna, besökte museer & sevärdheter och tilläts ibland strosa omkring för sig själv.

Gustaf fortsatte att umgås med sina gamla klasskamrater som ofta var bjudna till slottet (arvfurstens palats) för lekar, födelsedagsfester och liknande. Hösten och våren ordnade modern båtutflykter till Drottningholm. Bland rekreationerna därute märktes bollspel, krocket, ringkastning, k äglor, cykling & bad. Gustaf var mycket skicklig i bollspelet ”Tre slag och rädda”. Detta spelades med två lag om 5-6 personer och det gällde att slå höga men otagbara lyror så att man själv och lagkamraterna kunde rädda fram och tillbaka utan att bli brända.

Gustafs utveckling gymnasietiden är svår att få ett grepp om. Waldemar Swahn²² skriver absolut ingenting om saken medan Anders Lundebeck²³ breder ut sig två och ett halvt kapitel om huvudsakligen Sofias detaljstyrning av hans utbildning. Källorna förefaller vara hennes privatarkiv & en intervju med Gustafs skolkamrat – senare informator åt hans barn – Carl Svedelius (1861-1951) som i sin tur förefaller citera sin bror Georg – Gustafs klasskamrat i Beskan och prinsskolan.

Så vad vet Lundebeck som ingen annan vet och hur vet han det? Svar: Gustaf lämnades skoltiden aldrig ensam och alla skrev rapporter om honom. Under utlandsvistelserna skrev Gustaf dessutom brev hem och dagböcker. Gustafs inre liv är dock svårt att urskilja. Han verkar ha varit stasi-atmosfären vuxen och gått i inre exil. Det finns inga uppgifter om att han någonsin anförtrodde sig åt någon – varken föräldrar, lärare, bröder eller kamrater – och det märks i källorna.

²¹ Swahn 1938: s. 41-42.

²² Swahn 1938.

²³ Lundebeck 1952: ss. 140-196.

Enligt rapporterna var Gustaf en medelmåtta: Ambitiös men långsam. Lovande men hämmad. Receptiv men osjälvständig. Gjorde vad han blev tillsagd men tog inga egna initiativ. Var intelligent men inte intellektuell. Intellektuell men inget läshuvud. Kunnig men svårt för att uttrycka sig. O s v. Det var också mycket självberöm från Lundberg om hur han vunnit Gustafs förtroende och anpassat pedagogiken till elevens förutsättningar och behov. Han uppmanade t ex Gustaf att läsa dagstidningar. Gustaf verkar ha följt rådet så långt som att han läste kriminalreportagen.

Gustafs lärare i statskunskap var professor Fredrik Ferdinand Carlsson (1811-1887), av Lundebeck utnämnd till Gustafs mentor. Det är svårt att avgöra på vilka grunder. Carlsson hade 1837-1846 undervisat Oscar I:s barn: prinsarna Karl (XV), Gustaf & Oscar (II). Han hade dock inte alls samma ansvar 1873-1876 för Gustafs undervisning. Lundebeck påstår att Carlsson i allmänt kåserande form lade fram en hel furstespegel för Gustaf att följa: T ex att vänta in rätt tillfälle att handla och att aldrig yppa sina tankar. Kanske gjorde han så. Kanske inte. Carlsson förde dagbok över sina första tre prinsar²⁴ dock ej över Gustaf. Men kanske skrev även han rapporter.

Gustafs personlighet vållade oro. Rogberg hävdade att han var ”absolut icke som en pojke skall vara i hans ålder”. Hans guvernör Gustaf Uggla att ”kronprinsen saknade vanlig pojkaktighet och initiativ”. Lundebeck sammanfattade: ”Blev han indragen i leken, fullföljde han den korrekt och lojalt ... skrattade litet, men någon inre glädje fanns inte hos honom. ... Blev han informerad om något kommande pensum nickade han tyst bifall, gjorde inga frågor och försvann efter en artig bockning. ... Blev han kritiserad lovade han bättring men nästa gång var det likadant.” Lundebeck gick även ned sig i ett moras av spekulationer om effekten på Gustafs personlighet av hans hemförhållanden – Oscar II:s förmodade äktenskapsbrott & Sofias religion – som jag här hoppar över. Det finns även en mängd negativa ofta citerade omdömen av konstantentent Fritz Dardel i hans dagbok 1875-1876: Gustaf verkade blyg, trött, tafatt, osäker, passiv, svag & vek: flickaktig snarare än manlig.

Ett försök till sammanfattning är att Gustaf var konstant utarbetad men hämtade sig något under utlandsvistelserna. De som stod under honom i rang tävlade om att uppfylla hans önsknings redan innan han uttryckt dem. De som stod över honom i rang tillfrågade honom aldrig om vad han själv önskade. Att ta egna initiativ var därför samtidigt onödigt och meningslöst. Alla hade dessutom motstridiga förväntningar om vad hans uppfostran syftade till: Gustaf skulle vara både initiativrik och medgörlig. Tillitsfull och självständig. Världsvan och renhjärtad. Mogen och öppen. Manligt kunglig och folkligt gemen.

Gustaf skrev aldrig några studentskrivningar varför den avslutande muntliga examen var en lång och påfrestande historia. Han grillades av fyra professorer en halv dag i sina kunskaper i allmän, svensk & norsk historia och statskunskap (hans bästa ämnen) och latin, tyska, franska, engelska & matematik. Ett antal svenska och norska politiker satt med för att kontrollera att allt gick rätt till. Efteråt bjöds de församlade på middag. Några studentbetyg har aldrig publicerats men Lundberg belönades med Nordstjärneorden vilket väl får tolkas som att Oscar II var nöjd.

*

²⁴ Petersson 1990.

Sofia lade stor vikt vid Gustafs moraliska uppfostran som gick ut på att skydda honom från all världens ont. Detta inbegrep kvinnliga bekanta och Gustaf var inledningsvis påfallande tafatt när det gällde att umgås och konversera dem. Dock var det mycket ungdomsbjudningar så han vande sig. Ungdomsbjudningarna var ganska informella och bestod av en måltid tillsammans med föräldrarna, frågelekar, 1000-bitarspussel & tablåer, senare även biljard, schack & whist. Det har tagits för givet att Gustaf innan äktenskapet aldrig hade haft en relation eller någon sexuell erfarenhet. Det vet vi dock ingenting om. Frågan var tillräckligt omdiskuterad för att i samband med bröllopet behöva kommenteras: ”I likhet med alla väl uppfostrade och fint bildade ynglingar, har kronprins Gustaf äfven alltid funnit sig väl bland och med glädje omfattat hvarje tillfälle att umgås med unga fruntimmer.”²⁵ Det är oklart vilka dessa unga fruntimmer var, men Gustaf var mycket förtjust i sin tyska moster Helena och kusinerna – sex flickor och en pojke. Som historien traderas ville han tonåren hellre gifta sig med någon av dessa än med någon som föräldrarna valt ut.

Vintern 1874/75 fick Gustaf enskild konfirmationsundervisning av riksdagsmannen Biskop Ebbe Gustaf Bring (1814-1884) och den 24 april 1875 gick han upp i slottskapellet inför en stor skara åhörare. Han hade en spirande mustasch, var klädd i frack & pincené, svarade klart och tydligt på alla frågor och gjorde överlag ett gott intryck. Någon religion utöver att gå i kyrkan har han dock aldrig visat prov på. Gustaf verkar konfirmationstiden inte ha träffat sina kamrater i slottsskolan utan kommunicerat med dem via biljetter. Han låter ovanligt ynkelig:

En biljett: Stockholms slott [tisdag] 30/3 75, kl 7 ½ fm. (Statsbudet är betalt.) Bäste Georg [Svedelius]. Ville du idag komma hit till oss för att åka ut till Drottningholm, och der åka kälke och äta frukost?! Om du har lust att komma med, så får du lof att komma kl. half elfva (10 ½) f.m. Vi komma hem omkring kl. 3 ½, hvarefter vi åtskiljas! Jag skrifver detta i sängen men stiger straxt upp för att att läsa läxor. Din tillgifne vän Gustaf.²⁶

*

Gustafs guvernör 1865-1868 var ordonnansofficeren friherre Hjalmar Palmstierna (1836-1909). Gustaf hade skrivits in som volontär vid Svea Livgarde redan vid en månads ålder. Inför 8-årsdagen sommaren 1866 bar han för första gången uniformen. Det fanns en skolförordning från den 9 januari 1863 om en förberedande soldatutbildning i form av en militariserad skolgymnastik. Gustafs tidiga ”militärutbildning” verkar ha följt den studieplanen: fysisk fostran, exercis-, rid- & skjutträning och viss teori.

Guvernör 1871-1876 var arméofficeren löjtnant Gustaf Uggla (1846-1924). 1875-1879 alternerade denne med marinofficeren löjtnant Carl Posse (1844-1923). Dessa två ansvarade för Gustafs formella officersutbildning. Denna bestod av ”konversationer” (=muntlig orientering om armé- och sjömanslivet) kombinerat med övningar i truppexercis. Gustaf bodde sommaren 1875 inneboende hos överstelöjtnant Erling Ribbing (1831-1900) på Skärsåtra, Lidingö, nära övningsområdet Ladugårdsgärde så att han kunde delta även i morgonpasset. Efter praktiken utnämndes han till underlöjtnant i K. Svea Livgarde, K. Livregementets Dragonkår, K. Värmlands regemente, Norske Kavalleribrigaden & Norske jägerkorps. Fram till dess hade han varit först korpral, från 1873 fanjunkare.

*

²⁵ Sjöberg red. 1881: ss. 8-9.

²⁶ Svedelius 1938: s. 52. [Brev till Georg Svedelius 1875-03-30.]

Den 19 januari 1876 svor Gustaf Oscar II sin tro- och huldhetsed – att i allt lyda sin far, respektera lagarna och tjäna riket. Detta ägde rum i rikssalen inför de folkvalda. ”Bibeln låg uppslagen på ett bord framför kronprinsen. Sedan denne uppstigit och aftagit den furstliga kronan, aflade han eden, förestafvad av justitiestatsministern. Efter aflagd ed återtog och påsatte kronprinsen kronan, betygade sin vörndnad för konungen samt återtog därefter sin plats.”²⁷ Två dagar senare begick Gustaf sin societetsdebut och sågs dansa med både gamla och unga. Han var artig, dansade bra men var inte särskilt konversant. Alla damer fick samma fråga ”om de inte fann värmen för stark och om han fick bjuda dem på förfriskningar”.

Den 16 juni slutligen blev Gustaf myndig. Oscar II hade låtit sammankalla en för svenska & norska statsråd gemensam konselj. Han höll ett kort tal. Det var ord och inga visor: ”Ditt mål vare städse detsamma som din faders: Brödrafolkens väl! Älska dem, så skall du befrämja det! Men må du lika litet begagna smicker såsom medel att vinna folkgunst, som du själf må lyssna till smickrets förföriska röster. Konungens ord vare ärligt; hans löfte gifves därför icke i oträngt mål. Hans öra vare öppet för sanning, den må uttalas af hög eller låg. Lag och rätt vare hans styrka, plikt hans rättesnöre, arbete hans glädje.”²⁸ Stämningen var något tryckt eftersom Gustafs farmor kort före avlidit och det var hovsorg.

Den 3-8 februari 1877 avlade Gustaf en motsvarande ed inför stortinget i Kristiania. En sådan ed föreskrevs inte i norska grundlagen men hans far ville ha absolut rättvisa. Den 19 mars 1884 utnämndes Gustaf av fadern till ”vicekung av Norge”. Norrmännen protesterade mot utnämningen så efter en vecka blev han avsatt. Dock kom han kronprinstiden 1884-1905 att axla ett större politiskt ansvar än fadern under sin kronprinstid.

²⁷ Sjöberg red. 1881: ss. 23-24.

²⁸ Åsbrink 1918: ss. 36-37.